

života starijih osoba u kontekstu hrvatske društvene zbilje. Ona daje jednu razvojnu perspektivu starenja »življenja, a ne životarenja«, razbijajući tradicionalni i medicinski pristup starenju kao razdoblju nužne ovisnosti i pada produktivnosti. Dodatni doprinos, već spomenut i na početku ovog prikaza, jest svakako i primjena triangulacijskog pristupa u istraživanju starijih osoba kojim ova knjiga daje poticaj za razvijanje i korištenje različitih izvora i metoda u istraživanjima tema vezanih u stariju životnu dob.

Ljiljana Muslić

doi: 10.3935/rsp.v16i2.851

SOCIAL POLICY AND INTERNATIONAL INTERVENTIONS IN SOUTH EAST EUROPE

Bob Deacon, Paul Stubbs (ur.)

Cheltenham, Northampton: Edward Elgar Publishing, 2007., 250 str.

Utjecaj međunarodnih organizacija na razvoj i reforme socijalne i gospodarske politike u zemljama jugoistočne Europe i dalje je aktualan, a njegovo izučavanje česta tema unutar društvenih znanosti. Od kraha socijalizma 1989. godine, tijekom razdoblja tranzicije pa sve do danas, utjecaj organizacija poput Svjetske banke, MMF-a, Svjetske zdravstvene organizacije i Europske unije na spomenute reforme različit je, ali generalno vrlo značajan. Reforme sustava socijalne politike u 1990-ima uzrokovane tranzicijom, ali i globalnim pritiscima za

promjenama otvorile su prostor za intervencije i utjecaj međunarodnih financijskih organizacija, dok je trenutno vjerojatno »najvidljivija« Europska unija, čiji utjecaj teoretičari najčešće objašnjavaju koristeći koncept europeizacije.

Urednici knjige, Bob Deacon, profesor međunarodne socijalne politike na Sveučilištu u Sheffieldu i Paul Stubbs, znanstveni savjetnik na Ekonomskom institutu u Zagrebu, već su od ranije poznati po radovima o utjecaju globalizacije i globalnih aktera na socijalni razvoj zemalja jugoistočne Europe.¹

U uvodnom poglavlju, urednici objašnjavaju cilj knjige: razumjeti i opisati ulogu međunarodnih aktera u razvoju socijalnih politika u deset zemalja regije jugoistočne Europe. Ovo poglavlje daje pregled teorijsko-konceptualnog i analitičkog okvira izučavanja transnacionalizma, država i socijalnih politika. Kao teorijsku osnovu koriste povijesni institucionalizam, ali u širem smislu, uključujući i naglašavajući važnost međudjelovanja različitih aktera, struktura, institucija i diskursa. U tu svrhu, koriste se literaturom iz područja međunarodnih odnosa, transfera i difuzije politika te politikama razmjera, ujedno dajući kraći pregled i objašnjenje svakog od navedenih pristupa.

Autorski doprinos knjizi u drugom poglavlju dala je Noemi Lendvai, u kojem objašnjava proces europeizacije u zemljama regije. Autorica daje prikaz različitih teorijskih okvira i literature o europeizaciji, pri čemu razlikuje dva pristupa: institucionalni, koji objašnjava prijenos »europskog« na nacionalnu razinu prilagodbama institucija i javnih politika, te post-strukturalni, koji u središte stavlja samu EU, preispitujući karakteristike njezinih politika, institucija i procesa. Nadalje se raspravlja o europeizaciji socijalne politike, što uključuje

¹ Vidi na primjer: Deacon, B., Hulse, M. & Stubbs, P. (1997). *Global social policy: International organizations and the future of welfare*. London: Sage.

fenomene kao što je, na primjer, izgradnja višerazinske vladavine, te se razmatraju perspektive i izazovi razvoju odnosa između EU-a i zemalja jugoistočne Europe, povezujući ih s iskustvima iz ranijih proširenja.

Treće poglavlje, autorica Mojce Novak i Katje Rihar Bajuk, posvećeno je studiji Slovenije. Za razliku od većine zemalja regije, Slovenija u vremenu nakon 1990. bilježi pozitivne ekonomske trendove, zahvaljujući čemu se mogla oduprijeti neoliberalnim pritiscima za reformama. Autorice prikazuju djelovanje pojedinih međunarodnih organizacija u najznačajnijim sustavima socijalne politike: u politikama tržišta rada, mirovinskom i zdravstvenom sustavu te politikama borbe protiv siromaštva i isključenosti. Generalno se može reći da je uloga međunarodnih aktera bila ponajviše mentorska i konzultantska, pri čemu su se poštivale nacionalne specifičnosti i relativno visoki standardi socijalne zaštite.

Četvrto poglavlje, autora Dimitri A. Sotiropoulosa i Luane Pop, daje prikaz Bugarske i Rumunjske. Te najmlađe članice EU-a, unatoč određenim razlikama (npr. izostanak iskustva rata) dijele sličnosti i nasljeđa s ostalim zemljama regije. Prije svega, to su izloženost neoliberalnim socijalnim i ekonomskim reformama te pritiscima vezanim uz članstvo u EU-u. Prve reforme uključivale su mjere u sustavima socijalne pomoći i obiteljskih naknada, dok su kasnije reforme bile potencirane neoliberalnim pritiscima, uz opravdanje potrebom za smanjenjem proračunskih izdataka. Nedostatak domaćih stručnih i financijskih resursa i zakonodavne usuglašenosti rezultirao je sporijim razvojem i reformama socijalnih usluga i socijalne zaštite.

Peto poglavlje, autora Paula Stubbsa i Siniše Zrinščaka, posvećeno je analizi Hrvatske. Prvi val međunarodnog utjecaja, u razdoblju rata i specifičnih socijalnih problema izbjeglica i prognanika, karakterizirala je »implicitna socijalna politika«.

To je razdoblje prisutnosti velikog broja međunarodnih organizacija, prvenstveno usmjerenih na pružanje humanitarne pomoći. Socijalnu politiku druge polovice 1990-ih obilježilo je utjecaj Svjetske banke i MMF-a, posebice u mirovinskoj reformi, dok je prisutnost EU-a bila značajno manja. Razdoblje nakon 2000. godine karakteriziraju promjene vlasti te jasnija politička orijentacija prema EU-u. Kako je autori nazivaju, »kasna« europeizacija, proizvela je određenu protutežu neoliberalnim pravicima reformi socijalne politike.

Šesto poglavlje, autorice Burcu Yakut-Cakar, daje prikaz razvoja socijalne politike u Turskoj. Povijesno nasljeđe socijalnog razvoja nakon Drugog svjetskog rata ostavilo je Turskoj segmentirani sustav socijalne zaštite te polarizaciju zaposlenih prema socijalnim pravima. Također, karakteristično za obitelj južnoeuropskih zemalja, sustav socijalne pomoći bio je rezidualan, dok su veća očekivanja bila od neformalne podrške, prije svega obitelji. U protekla dva desetljeća, socijalni sustavi u Turskoj iskusili su značajne transformacije. Sagledavajući utjecaje međunarodnih aktera, može se reći da su dominirale Svjetska banka i MMF, promovirajući strukturalne reforme, privatizaciju i marketizaciju. Istovremeno, utjecaj EU-a na socijalnu politiku, koja je veći naglasak stavljala na političke i ekonomske kriterije za članstvo, bio je značajno manji.

Sedmo poglavlje, koje je priredila Maja Gerovska Mitev, posvećeno je primjeru Makedonije. Prisutnost i utjecaje međunarodnih agencija autorica je prikazala kroz tri definirana razdoblja. Prvo razdoblje, od 1991. do 1996. godine, karakterizirano je naslijeđenim sustavom te izostankom sustavnih reformi. Nepovoljni ekonomski, politički i socijalni uvjeti u tom razdoblju doveli su do kontinuiranog rasta nezaposlenosti, rasta primatelja socijalne pomoći te, povezano s tim, rasta ukupnih socijalnih izdataka. Drugo razdoblje, od

1996. do 2003. godine, karakterizirano je paternalističkim odnosom međunarodnih financijskih organizacija. Treba imati na umu da je to razdoblje političkih nestabilnosti koje je rezultiralo priljevom izbjeglih osoba s Kosova, što je dodatno opteretilo socijalne izdatke. U tim uvjetima međunarodne financijske organizacije igrale su ključnu ulogu u određivanju smjera socijalnih reformi, prije svega u područjima zapošljavanja, socijalne zaštite, borbe protiv siromaštva te mirovinskog sustava. Treća faza razvoja socijalne politike započela je 2000. godine, a karakterizira ju veća usmjerenost prema EU-u i usuglašavanje s njezinim zakonodavstvom i prioritetima.

U osmom poglavlju obrađen je primjer Bosne i Hercegovine, autora Reime Ane Maglajlić Holiček i Ešrefa Kenana Rašidagića. Specifično političko-administrativno uređenje rezultira i specifičnim donošenjem socijalnih politika. U razdoblju od 1991. do 1995. godine različiti aspekti pomoći bili su pružani od strane međunarodnih organizacija, zanemarujući preostali javni sustav socijalne skrbi. To je pogodovalo razvoju određenog tipa civilnog sektora, po djelovanju više s karakteristikama poslovnog, uspostavljenog kako bi se koristile inozemne donacije. Poslijeratno razdoblje, od 1995. do 1998. godine, donijelo je nove socijalne izazove, kao što je socijalna zaštita ratnih veterana. Broj međunarodnih agencija i donatora se povećao, uz nedovoljnu međusobnu koordinaciju. Razdoblje od 1999. godine nadalje karakterizira početak povlačenja inozemnih donatora iz zemlje. Također, veći naglasak je na reformama socijalne politike iniciranim od strane međunarodnih aktera, a koje uključuju lokalne resurse, kroz takozvani kombinirani model socijalne skrbi.

U devetom poglavlju Mihail Arandarenko i Pavle Golicin dali su prikaz utjecaja međunarodnih organizacija na socijalnu politiku Srbije, i to polazeći od 2000. godine, odnosno sloma autoritarnog režima.

Najutjecajnije su bile međunarodne financijske organizacije, Svjetska banka i MMF. Uz njih, spominju se i UNDP te Međunarodna organizacija rada, prisutne u područjima svojih aktivnosti. Kako autori navode, međuodnosi domaćih, lokalnih aktera i različitih međunarodnih organizacija doprinijeli su različitim učincima reformi, u različitim socijalnim sektorima. Rezultat su različiti utjecaji, od krajnje desnih, umjereno neoliberalnih, do neo-bismarkovskih, kao što je, na primjer, bila reforma mirovinskog sustava.

Deseto poglavlje, autorice Arlinde Ymeraj, daje pregled utjecaja međunarodnih aktera na socijalne reforme u Albaniji. Siromaštvo, regionalne i socijalne razlike te pitanje ljudskih prava, među glavnim su socijalnim izazovima. Otvaranje zemlje 1991. godine označilo je ulazak međunarodnih organizacija, kao što su diplomatska misija Europske zajednice, UN, a kasnije i Svjetska banka te druge razvojne agencije. Autorica navodi kako je 70% novčanih pomoći UN-ovih agencija dodijeljeno nevladinim organizacijama te na taj način doprinijelo jačanju ne-državnih aktera i promociji kombinirane socijalne politike. Nadalje, velike emigracije nakon otvaranja granica, značajne su s aspekta dohodovnih potpora s jedne strane i sprečavanja siromaštva obitelji u Albaniji, ali su imale i negativne demografske učinke i uzrokovale gubitke ljudskog kapitala. Kako bi se ublažili efekti šok-terapije uzrokovane gospodarskom tranzicijom, bila je potrebna reforma sustava socijalne zaštite. Autorica kao najvažnije izdvaja sustave socijalne pomoći, zaštite zaposlenja te mirovinskog sustava.

Posljednji je prikaz »najmlađe« zemlje u regiji, Kosova, autora Freda Cocozzella. Kao područje još donedavnih političkih konflikata, i djelovanje međunarodnih aktera donekle je specifično. Autor navodi tri faze razvoja socijalne politike; prvo, od 1998. do 2000. razdoblje je krize nepo-

sredno nakon konflikata, karakterizirano dominacijom međunarodnih nevladinih organizacija. Sljedeći period karakterizira prijelaz od aktivnosti pružanja humanitarne pomoći prema razvoju programa socijalne pomoći, uglavnom financiranim od UN-a, a koji su postavili temelje novom socijalnom režimu. Uspostavom vlade 2002. godine, lokalne institucije preuzimaju odgovornost za izgradnju tradicionalnih socijalnih sustava, kao što su starosne mirovine, osiguranje od nezaposlenosti i invaliditeta te uspostavu socijalnih usluga.

U posljednjem poglavlju urednici knjige, zajedno s Noemi Lendvai, zaključno rekapituliraju pitanja obrađena u knjizi. Temeljem prikazanih studija slučajeva preispituju u uvodu predstavljen analitički okvir izučavanja uloge međunarodnih organizacija u donošenju politika, ulogu države u takvom višerazinskom i pluralističkom procesu te perspektive socijalne politike i socijalnih režima. Generalno se zaključuje kako je razvoj socijalnih politika u zemljama regije rezultat kompleksnog međudjelovanja međunarodnih i domaćih aktera, procesa i nasljeđa. Također, dok su se u nekim područjima reforme politika u svim zemljama kretale u istom smjeru (na primjer fleksibilizacija rada), u drugima nije moguće pronaći uniformni pristup i reakcije na pritiske (primjer mirovinskih reformi). Zanimljivo (ali i karakteristično za zemlje regije, koje obilježava, prema Lendvai, nestabilan institucionalni okvir i praksa donošenja javnih politika) je kako su odlučujuće točke određivanja daljnjih pravaca reformi često bile rezultat specifičnih konstelacija odnosa moći međunarodnih i domaćih aktera – pojedinaca (konzultanata, ministara), uz izostanak šire rasprave i suglasja u odlučivanju. Na kraju poglavlja naznačene su preporuke za unapređenja metodoloških i analitičkih pristupa istraživanja ovog područja. Tradicionalan pristup komparativnih studija zemalja nužno je upotpuniti studijama koje uzimaju

u obzir transnacionalne aktere, institucije i mreže, te su osjetljive na dinamike koje se odvijaju u međuprostorima izvan onih geografsko određenih. Važnost knjige je u tome što daje komparativni i sveobuhvatni prikaz razvoja socijalne politike u deset zemalja regije, s nekim zajedničkim nasljeđima, ali različitom dinamikom tranzicije, socijalnih i ekonomskoj reformi te pristupanja EU-u. Budući da se koncept europeizacije konstruira i objašnjava unutar dinamičnog i promjenjivog okruženja, potrebno je istaknuti doprinos knjige u razumijevanju specifičnosti ovog procesa u zemljama jugoistočne Europe, kao relativno »mladog« istraživačkog područja, ali područja rastućeg akademskog interesa.

Jelena Matančević

doi: 10.3935/rsp.v16i2.798

COST-SHARING AND ACCESSIBILITY IN HIGHER EDUCATION: A FAIRER DEAL?

Pedro Teixeira, Bruce Johnstone, Maria Rosa i Hans Vossensteyn (ur.)

Dordrecht: Springer, 2008., 357 str.

Pitanje (ne)uvođenja studentskih školarina bilo gdje u svijetu izaziva velike rasprave, protivljenja, podnošenje ostavki ministara i/ili vlada i slično. Ne treba čuditi što su se sredinom svibnja 2008. godine hrvatske novine naveliko raspisale o odluci Pravnog fakulteta u Zagrebu o povećanju studentske školarine u maksimalnom iznosu od 7 800 kuna. Navedena je odluka izazvala značajnu pozornost javnosti i otvorene demonstracije studenata koji vjeruju kako je time ugrožen njihov ionako nezavidan standard. O opravdanosti, mogućnostima i